

Sharifzoda Sardorbek O'razboy tabib o'g'li
Ma'mun universiteti rektor v.b.,
pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
dotsent
sharifzoda1978@mail.ru

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNI GENDER YONDASHUV ASOSIDA O'QUVCHILARNI IJTIMOYILASHUVINI SHAKLLANTIRISHNING BOSHLANG'ICH DARAJASINI ANIQLASH

Annotatsiya. Ta'lim sohasida gender yondashuvining paydo bo'lishidan oldin shaxsiy yondashuv tushunchalari va pedagogik bilimlarning tabiati, o'quv jarayonining yaxlitligi, ta'limning shaxsiy rivojlanish funktsiyalari kabi fundamental pedagogik tadqiqotlar tizimi paydo bo'ldi. Shuni ta'kidlash kerakki, pedagogika fani allaqachon pedagogik jarayonning nazariy va uslubiy asoslarini gender yondashuvini hisobga olgan holda ishlab chiqish va gender pedagogikasini yangi bilim sohasi sifatida qurish muammosini hal qilishga kirishdi. Mazkur maqolada gender yondashuvi asosida o'quvchi-yoshlarni ijtimoiylashtirishga yo'naltirilgan pedagogik faoliyatga tayyorlashning boshlang'ich darajasini aniqlashga doir fikr-mulohazalar yuritiladi.

Kalit so'zlar: Ta'lim tizimi, pedagogik faoliyat, gender yondashuvi, ijtimoiylashuv, kasbiy ta'lim, tadqiqot, gender.

DETERMINING THE INITIAL LEVEL OF SOCIALIZATION OF FUTURE TEACHERS ON THE BASE OF GENDER APPROACH

Abstract. Before the emergence of the gender approach in the field of education, a system of fundamental pedagogical research such as the concepts of personal approach and the nature of pedagogical knowledge, the integrity of the educational process, and the functions of personal development of education appeared. It should be noted that the science of pedagogy has already begun to solve the problem of developing the theoretical and methodological foundations of the pedagogical process taking into account the gender approach and building gender pedagogy as a new field of knowledge. In this article, based on the gender approach, there are opinions on determining the initial level of preparing students for pedagogical activities aimed at socialization.

Key words: Educational system, pedagogical activity, gender approach, socialization, professional education, research, gender.

“Gender”, “ta’limda gender yondashuvi” tadqiqotimiz doirasida asosiy tushunchalarni nazariy tahlil qilish bizga bo'lajak o'qituvchilarning maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorligini shakllantirish imkonini berdi. Tadqiqot ishlarning maqsadi bo'lajak o'qituvchilarning maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvi asosida ijtimoiylashuvini shakllantirish modelining samaradorligini joriy etishdan iborat.

Bo'lajak o'qituvchilarning maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorligini shakllantirishning ishlab chiqilgan modeli yaxlit pedagogik jarayonni aks ettiradi, unda biron bir alohida komponent belgilangan maqsadga erisha olmaydi. Modelda ko'rsatilgan tarkibiy qismlarning har biri o'ziga xos vazifani hal qiladi va ularning kombinatsiyasi umumiy maqsadga erishadi: bo'lajak o'qituvchi shaxsiyatining yangi sifatini shakllantiradi — uning maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorligi.

Tadqiqot ishining belgilangan maqsadini amalga oshirish quyidagi vazifalarni hal qilishni talab qildi:

bo'lajak o'qituvchilarning maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvi asosida

ijtimoiylashuvini shakllantirishning boshlang'ich darajasini aniqlash;

nazariy xulosalarning o'zaro bog'liqligi, eksperimentning doimiy bosqichi natijalari asosida bo'lajak o'qituvchilarning maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirishni bosqichma-bosqich shakllantirishning mazmunli va protsessual tomonini ishlab chiqish;

bo'lajak o'qituvchilarning maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvi asosida ijtimoiylashuvini shakllantirish uchun ishlab chiqilgan modelning samaradorligini joriy etish va eksperimental tekshirish;

bo'lajak o'qituvchilarning maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvi asosida ijtimoiylashuvini shakllantirishga yordam beradigan pedagogik sharoitlarning samaradorligini eksperimental ravishda sinab ko'rish.

Bo'lajak o'qituvchilarning maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvi asosida ijtimoiylashuvini shakllantirish uchun bosqichni o'z ichiga olgan:

bo'lajak o'qituvchilarning maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvi asosida ijtimoiylashuvini shakllantirishning boshlang'ich darajasi diagnostikasi o'tkazish;

bo'lajak o'qituvchilarning belgilangan tayyorgarligini shakllantirish uchun ishlab chiqilgan modelni shakllantirish, joriy etish va sinovdan o'tkazishga qaratish;

yakuniy, unda tayyorgarlikni shakllantirish samaradorligi diagnostikasi va uning natijalarini tahlil qilish amalga oshirish.

Bo'lajak o'qituvchilarning tayyorgarligining boshlang'ich darajasini o'lchashga yo'naltirilgan eksperimentning aniqlanadigan bosqichini tashkil etish va o'tkazish biz tomonidan quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirildi:

gender mavzusidagi mavjud bilimlarni aniqlash bilan bog'liq bo'lgan talabalar, bo'lajak o'qituvchilar va amaliyotchi maktab o'qituvchilarining individual g'oyalarning tabiati va to'liqligini baholash;

bo'lajak o'qituvchilarning maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvi asosida ijtimoiylashuvini shakllantirish mezonlari, ko'rsatkichlari, darajasini aniqlash;

talabalarni talabalardan, bo'lajak o'qituvchilardan o'qitishda gender yondashuvi asosida ijtimoiylashuvini shakllantirishning boshlang'ich darajasini aniqlash.

Bo'lajak o'qituvchilar o'rtasida gender mavzusidagi mavjud bilimlarni aniqlash bilan bog'liq individual g'oyalarning tabiati va to'liqligini baholash doirasida biz kunduzgi va sirtqi bo'lim talabalari o'rtasida so'rov o'tkaziladi.

Biz N. M. Boritkoning pedagogik tadqiqotlar samaradorligini baholash muammosini hal qilish pedagogik jarayon dinamikasini aniqlash uchun qanday mezonlarga asoslanganligiga bog'liq degan fikriga qo'shilamiz. Olim ikkita mezon guruhini aniqlaydi: tadqiqotchini jarayonning o'zini o'zgartirishga, uning yangi sifat holatiga o'tishiga yo'naltiradigan jarayon (daraja) mezonlari va uning sub'ektlarining o'zgarishini, shaxsiy xususiyatlarining rivojlanishini baholashni o'z ichiga olgan natija (fakt) mezonlari[1]. Shuning uchun, N. M. Boritkodan keyin bo'lajak o'qituvchilarning maktab o'quvchilarini tizimli shaxsiy ta'lim sifatida o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorligini shakllantirish samaradorligini o'lchash va baholash uchun biz natija (fakt) mezonini qo'llaymiz. Bundan tashqari, mezonlarni ta'kidlashda biz bir qator talablarni hisobga oldik:

mezonlar shaxsni shakllantirishning asosiy qonuniyatlarini aks ettirishi kerak;

ushbu ta'limga kiritilgan barcha tarkibiy qismlarni o'lchashni ta'minlash va ular o'rtasidagi mavjud munosabatlarni aks ettirish;

mezonlar bir qator sifat belgilari (ko'rsatkichlari) orqali oshkor qilinishi kerak, chunki ular paydo bo'lishi bilan ushbu mezonning katta yoki kamroq zo'ravonligini baholash mumkin;

sifat ko'rsatkichlari miqdoriy ko'rsatkichlar bilan birlikda harakat qilishi kerak;

mezonlar pedagogik faoliyatning asosiy turlarini va boshqalarni qamrab olishi kerak[2].

E'tibor bering, biz olib borgan psixologik-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish asosida har bir tarkibiy tayyorgarlikni o'lchash va baholashni aks ettiruvchi quyidagi mezonlarni ajratib ko'rsatish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Shu bilan birga, eksperimentning aniq va yakuniy bosqichlarini o'tkazishda tayyorgarlikning shakllanish darajasini baholash uchun biz har bir mezonni quyidagi ko'rsatkichlar orqali ochib berdik (1-jadval).

1-jadval. Bo'lajak o'qituvchilarning maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvi asosida ijtimoiylashuvini shakllantirish mezonlari va ko'rsatkichlari

Kriteriyalar	Ko'rsatkichlar
Shaxsiy gender identifikatsiyasi va gender bag'rikengligi talabalarida har xil turdagi jins vakillari o'rtasidagi munosabatlarda gender tengligining belgisi sifatida shaxsiy-semantik shakllanish	shaxsiy gender identifikatorini anglashga intilish; har xil turdagi jinslar o'rtasidagi munosabatlarda gender bag'rikengligi va gender tengligini namoyon etish istagi.
Talabalarni o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan talabalar, bo'lajak o'qituvchilar o'rtasida kasbiy muhim shaxsiy fazilatlar, motivlar, qiymat yo'nalishlarini motivatsion-qiymat shakllanishi	ichki motivlarning rivojlanishi, ta'limda gender yondashuvi muammosiga qiziqishning mavjudligi; muayyan turdagi gen-der sub'ekti sifatida o'ziga nisbatan qiymat yo'nalishlarining rivojlanishi, maktab o'quvchilariga gender yondashuvi sub'ektlari sifatida, maktab o'quvchilariga texnologiyani o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirish bo'yicha ularning faoliyati.
Talabalar o'rtasida materiallar va ma'lumotlarni qayta ishlash usullari, gender diagnostikasi usullari va maktab o'quvchilarini texnologik o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirishning asosiy yo'nalishlari to'g'risida texnik bilimlarni axborot-nazariy shakllantirish	gender mohiyati, maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvi, o'quv jarayoni sub'ektlarining gender xususiyatlari to'g'risida bilimlarni shakllantirish; materiallar va ma'lumotlarni qayta ishlash usullari to'g'risida texnologik bilimlarni shakllantirish; talabalarning gender diagnostikasi usullari to'g'risida bilimlarni shakllantirish; maktab o'quvchilarini texnik-ilmiy o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirishning o'ziga xos xususiyatlari va yo'nalishlari to'g'risida bilimlarni shakllantirish; gender mavzusidagi adabiyotga qiziqishning rivojlanishi.
Amaliy shakllanish bo'limlarini o'qitish metodikasi bo'yicha ko'nikma va malakalar, talabalarni talabalarga gender diagnostikasi usullarini o'zlashtirish va maktab o'quvchilarini texnologik o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirish	umumiy pedagogik va texnologik ko'nikmalar va ko'nikmalarga ega bo'lish; talabalarga gender diagnostikasi usullarini, shu jumladan maktab o'quvchilarining (<i>o'g'il va qiz bolalar</i>)jinsi xususiyatlarini bilish; talabalarni texnologiyani o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirish usullarini bilish.
O'z-o'zini hurmat qilishning ma'lum bir darajasining reflektiv-baholovchi shakllanishi, maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirish bo'yicha pedagogik faoliyatini aks ettirish qobiliyati, introspektsiya va o'z-o'zini tuzatishga tayyorligi	o'z-o'zini hurmat qilish, o'zini o'zi boshqarish darajasining rivojlanishi; maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirishda ularning pedagogik faoliyatini aks ettirish qobiliyati; introspektsiya va o'z-o'zini tuzatishga tayyorgarlik.

Pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, tayyorgarlikni shakllantirish darajasini aniqlash muammosi metodologikdir. Bir darajadan ikkinchisiga o'tish, yanada murakkab va sifat jihatidan farq qiladigan darajadagi yondashuv har qanday jarayonni o'rganish uchun asosdir. Ilmiy adabiyotlarda bu daraja "*biror narsaning rivojlanishida erishilgan qadam, sifat holati, uning rivojlanish darajasi*" deb ta'riflanadi. Shuningdek, daraja tushunchasi dialektik mavzuni uning xususiyatlari, aloqalari va munosabatlarining barcha xilma-xilligida aks ettirishi ma'lum. Ushbu tushuncha an'analarning ketma-ketligini aks ettirish uchun ishlatiladi, bu erda keyingi ko'pchilik bir yoki bir nechta oldingi bosqichlarga nisbatan tashkilot o'sishining katta

42 bosqichlari hisoblanadi.

Ilmiy va pedagogik adabiyotlarda ma'lum bir faoliyat turiga tayyorligini tavsiflovchi turli xil mezonlar ta'kidlangan. Pedagogik faoliyatning rivojlanish darajalari muammosi N. V. Kuzmina, V. A. Slastenin va boshqalarning tadqiqotlarida batafsil yoritilgan bo'lib, ular pedagogik faoliyat sub'ektini ma'lum bilim va ko'nikmalarni egallash darajasidan pedagogik muammolarni muvaffaqiyatli hal qilish darajasiga, o'z fanidagi bilimlar tizimini modellashtirish qobiliyatiga o'tkazish muhimligini ta'kidlaydilar.

Shunday qilib, masalan, N. V. Kuzmina pedagogik faoliyatning quyidagi darajalarini aniqlaydi:

reproduktiv (*o'qituvchi biz bilgan narsalarni qanday takrorlashni biladi. o'zi va o'zi bilganidek*),

moslashuvchan (*o'qituvchi nafaqat ma'lumotni uzatibgina qolmay, balki ma'lumotni o'zgartirishi, individual masalalar bo'yicha bilimlarni modellashtirishi mumkin*),

tizim-modellashtirish (*o'qituvchi faoliyat tizimini qanday modellashtirishni biladi, o'z mavzusi bo'yicha bilim tizimini shakllantirish*)[4].

V. A. Slastenin pedagogik faoliyat darajalarining taklif qilingan tasnifida quyidagi darajalarni ajratib turadi:

intuitiv (*talabalar pedagogik muammolarni intuitiv darajada hal qiladilar, ba'zi bir "pedagogik ko'nikmalar" to'plamiga ega bo'ladilar*);

reproduktiv (*talabalar pedagogik vazifalarni ko'rsatmalar va qoidalar doirasida hal qiladilar*);

reproduktiv (*talabalar murakkab va kutilmagan vaziyatlarda odatdagi muammolarni muvaffaqiyatli hal qiladilar ular qiyinchilik bilan boshqariladi*);

ijodiy-reproduktiv (*talabalar pedagogik muammolarni muvaffaqiyatli hal qilmoqdalar, ammo bu yechimlar o'ziga xosligi bilan farq qilmaydi, bashorat qilish qobiliyati yetarli darajada rivojlanmagan*);

ijodiy daraja (*talabalar o'ziga xosligi bilan ajralib turadigan pedagogik muammolarni hal qilish usullarini taklif qilishadi, yangi usullar, vositalar va usullarni izlash xarakterlidir*)[5].

Taqdim etilgan tasniflar har qanday rivojlanish jarayonini bir darajadan ikkinchisiga o'tish, yanada murakkab va sifat jihatidan farq qiladi.

Biz ko'rib chiqayotgan bo'lajak o'qituvchilarning maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorligi darajasi mezonining asosi V. S. Ilyinning yaxlitligini shakllantirish darajasidir[3]. Ushbu g'oyaga ko'ra, bo'lajak o'qituvchining ushbu tayyorgarlik darajasini ta'kidlash mezon talabalarning tayyorgarlikning har bir tarkibiy qismini rivojlantirishda rivojlanish darajasi va shu bilan birga ularning har bir yangi darajadagi kombinatsiyasi va o'zaro ta'sirining o'ziga xos xususiyati hisoblanadi.

Nazariy tahlil va olingan empirik ma'lumotlar asosida biz to'rtta tayyorgarlik darajasini aniqladik, boshlang'ich, boshlang'ich, optimal, rivojlangan. Biz bo'lajak o'qituvchilarning maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirishga tayyorgarlikning boshlang'ich darajasidan boshlang'ich darajaga, undan maqbulgacha, so'ngra rivojlangan darajaga ko'tarilishini aniqlaymiz.

Biz ko'rsatgan to'rtta tayyorgarlik darajasiga muvofiq, biz ularning xususiyatlarini ajratilgan mezonlar va ko'rsatkichlar bo'yicha ko'rib chiqamiz.

Shaxsiyat-semantik mezon talabalar o'zlarining jinsi kimligini bilishadi, har xil turdagi gender vakillari o'rtasidagi munosabatlarda gender bag'rikengligi va gender tengligini epizodik ravishda namoyish etadilar, har doim ham jamiyatdagi erkaklar va ayollarning teng imkoniyatlari to'g'risida fikr yuritmaydilar.

Motivatsion-qiymat mezon talabalar maktab o'quvchilarini texnologik o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirish uchun ichki motivlar va qiymat yo'nalishlari yo'qligini namoyish etadilar.

Axborot-nazariy mezon talabalar gender tushunchalarini farqlash, gender diagnostikasi usullari, maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirishning o'ziga xos xususiyatlari va yo'nalishlari to'g'risida bilimga ega emaslar, materiallar va ma'lumotlarni qayta ishlash usullari to'g'risida texnologik bilimlarning minimal miqdori mavjud, gender mavzusidagi

ilmiy adabiyotlarga qiziqish yo'q.

Samarali va amaliy mezon-maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvini amalga oshirish muammosi bo'yicha bilimlar minimal bo'lganligi sababli, talabalar kelajakdagi kasbiy va pedagogik faoliyatida gender diagnostikasi va gender yondashuvini amalga oshirish usullarini o'zlashtira olmaydilar, ammo umumiy pedagogik va ob'ektiv ko'nikmalar juda kam.

Reflektiv-baholash mezon-talabalar o'z-o'zini hurmat qilish, o'zini o'zi boshqarish va aks ettirish qobiliyati, tahlil qilish, pedagogik faoliyatini gender yondashuvini qo'llash nuqtai nazaridan sozlash qobiliyatining rivojlanmaganligini aniqlaydilar.

Bo'lajak o'qituvchilarning maktab o'quvchilarini o'qitishda gender yondashuvi asosida ijtimoiylashuvini shakllantirishning boshlang'ich darajasini aniqlash ushbu tayyorgarlikning tarkibiy qismlarini o'rganishga mos keladigan 5 bosqichni o'z ichiga olgan: *shaxsiy-semantik, motivatsion qiymat, axborot-nazariy, samarali-amaliy va refleksiv-baholash*.

Xulosa.

Yuqoridagilarni tasdiqlash pedagogik amaliyot davomida va amaliy mashg'ulotlarda talabalarni kuzatish usuli, shuningdek laboratoriya va amaliy ishlarni bajarish jarayonida talabalar faoliyati mahsulotlarini o'rganish usuli va pedagogik amaliyot o'tash to'g'risidagi hisobotlar bo'lishi mumkin.

Ko'pgina talabalar pedagogik amaliyot doirasida umumiy pedagogik ko'nikma va ko'nikmalarni yaxshi egallaydilar, masalan, darsning maqsadi va vazifalarini belgilash, dars turiga qarab tegishli o'qitish usullari va vositalarini tanlash, talabalarining bilim, ko'nikmalarini sinash uchun nazorat va o'lchov materiallarini tanlash va ishlab chiqish, o'z faoliyatini rejalashtirish va baholash, shuningdek, ular har bir o'quvchiga (jinsidan qat'i nazar) hurmat va xushmuomalalik ko'rsatadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Борытко, Н. М. В пространстве воспитательной деятельности: монография [Текст] / Н. М. Борытко. - Волгоград: Перемена, 2001. - 180 с. - ISBN 5-88234-481-6. 61-63 pp.
2. Исаев, И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя: учеб, пособие для студ. вузов [Текст] / И. Ф. Исаев. - М.: Академия, 2002. - 206 с. - ISBN 5-7695-0901-5. 125-126 pp.
3. Ильин, В. С. Проблемы теории педагогических систем с позиций целостного подхода [Текст] / В. С. Ильин // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. Педагогические науки. — 2007. - № 1 (19). - С. 3- 8. - ISSN 1815-9044.
4. Кузьмина, Н. В. Методы системного педагогического исследования: учеб, пособие [Текст] / Н. В. Кузьмина и др. - М.: Нар. Образование, 2002. - 207 с. - ISBN 5-87953-169-4.
5. Педагогика: учеб, пособие для студ. вузов [Текст] / под ред. В. А. Сластенина. - М.: Академия, 2006. - 567 с. - ISBN 5-7695-3077-4.
6. Sharifzoda, S. (2023). Pedagogical and psychological directions of preparing professional activities for the socialization of future teachers on the basis of a gender approach. *Development and innovations in science*, 2(11), 22-28.
7. Sharifzoda, S. O. Pedagogical conditions for the organization of gender based training Innovative research in modern education. *Hosted from Toronto, Canada*30, 4.
8. Ugli, S. S. O. R. T. (2023). Theoretical principles of preparing future teachers for the professional-pedagogical activity directed to the socialization of students on the base of a gender approach. *International Multidisciplinary Journal for Research & Development*, 10(11), 162-166.
9. Sharifzoda, S. (2023). Bo'lajak o'qituvchilarni gender yondashuv asosida ijtimoiylashtirishga yo'naltirilgan kasbiy-pedagogik faoliyatga tayyorlashga oid nazariy yondashuvlar. *Молодые ученые*, 1(18), 10-15.